

بازرگان، نه تنها یک معلم که یک مربی بود

امیر خرم متولد سال ۱۳۴۱ در تهران است و فارغ التحصیل دانشگاه شیراز در رشته ماشین آلات کشاورزی بوده و از مدیران پروژه‌های نیروگاه‌های وزارت نیرو می‌باشد. او متأهل و صاحب یک فرزند دختر است. او از جانبازان جنگ ایران و عراق است و از سال ۱۳۶۵ به عضویت نهضت آزادی ایران درآمد. او عضو سابق شورای مرکزی نهضت آزادی ایران است و سابقه عضویت بلند مدت در دفتر سیاسی نهضت آزادی و مسئولیت شاخه جوانان نهضت آزادی را در کارنامه خود دارد. ایشان در شهریور ماه ۱۳۹۷ در اعتراض به عملکرد مدیریتی دبیر کل فعلی نهضت آزادی مهندس محمد توسلی از این حزب کناره گیری و مستقل به فعالیت سیاسی می پردازد.

سوء مدیریت در کشور رسوب کرده است

مهدی بازرگان: شخصی که بعد از ۲۶ سال همچنان نامش و اقداماتی که کرده در تاریخ زنده است. گرچه منتقدینی داشت و دارد ولی بازرگان شخصیتی بود که توانست اقداماتی را انجام بدهد که تا به امروز زبانزد کسانی است که عمیقاً سیاست را درک کرده‌اند. به بهانه سالگرد مهدی بازرگان که در دی‌ماه بود، خبرنگار «چراغ روشن» به سراغ امید خرم؛ کسی که از نزدیک با مهندس در تعامل و ارتباط بود، رفته‌است:

زهرا ترابی

قرآن کریم به تبیین دیدگاه دین‌شناختی خود می‌پرداخت و این نوآوری، ارزش کلام او را برای عموم دینداران بیش از پیش افزون می‌کرد.

***به نظر شما بعد از ۴۲ سال که از پیروزی انقلاب و تشکیل دولت موقت می‌گذرد، عملکرد دولت موقت را چگونه ارزیابی می‌کنید؟**

مشخصه‌های دولت بازرگان عبارت بود از تخصص‌گرایی، شفافیت در امور و در نظر داشتن منافع ملی. به‌عنوان مثال با نگاهی به فهرست وزرا و معاونین دولت موقت، مشخص می‌شود که عموم آنها همچون مرحومان مهندس معین‌فر، مهندس کتیرایی، دکتر سبحانی، دکتر سامی و سایر مسئولان در دولت، از متخصصین برجسته زمان خود بودند. همچنین مرحوم بازرگان در طول دوره نخست‌وزیری خود، به‌طور ثابت یک روز در هفته از طریق تلویزیون، گزارش کارهای هفتگی دولت را به مردم می‌داد؛ رسمی که پس از او دیگر تکرار نشد. همچنین تشخیص بازرگان به‌عنوان رییس دولت این بود که تسخیر سفارت آمریکا مغایر با منافع ملی است و به‌همین خاطر و با وجود حمایت رهبرانقلاب و عموم مردم از این حرکت، همچنان بر موضع خود پای فشرد و حاضر نشد منافع ملی را در پای احساسات غلبان یافته عموم مردم، فدا کند. اما آنچه در طول سال‌های آتی مشاهده می‌کنیم، آن است که حتی در سطح مدیران ارشد نظام‌سیاسی نیز، متأسفانه نه تخصص‌گرایی جایگاهی دارد، نه شفافیت درامور و نه حفظ منافع ملی.

***به نظر شما مهندس بازرگان بعد از کودتای ننگین ۲۸ مرداد ۳۲ تا سال ۵۷ و پیروزی انقلاب اسلامی و پایان دولت موقت چه تأثیری از خود برجای گذاشت؟**

مرحوم بازرگان علاوه بر حضور در حوزه روشنفکری دینی، در حوزه سیاست نیز نامی آشناست. بازرگان بعد از کودتای ۲۸ مرداد علیه دولت ملی مرحوم مصدق، در اولین گام با عضویت در نهضت مقاومت ملی، تلاش کرد که روح امیدواری را در مقابل قدرت فائقه رژیم به کالبد جامعه بدمد. تلاش‌های نهضت مقاومت ملی طی سال‌های ۱۳۳۲ تا ۱۳۳۹ که هیچ نیروی بازدارنده دیگری در مقابل رژیم وجود نداشت، موجب شد که چراغ مبارزه همچنان روشن بماند. پس از آن نیز در سال ۱۳۴۰ با تاسیس نهضت آزادی ایران به مبارزه با رژیم ادامه داد. در سال اول انقلاب نیز با تشکیل دولت موقت تلاش کرد که دوره انتقالی از رژیم پیشین به نظام جمهوری اسلامی، با موفقیت طی شود. در تمام این سال‌ها، بازرگان در صحنه سیاسی کشور حضور فعال داشته‌است و در هر زمان بنا به اقتضای شرایط، سیاست‌ورزی کرده‌است. آنچه‌آن مشی سیاسی او تبدیل به الگویی شده‌است که سیاست‌ورزان

***آشنایی شما با مهندس بازرگان چگونه بود یا چگونه با مهندس بازرگان آشنا شدید؟**

بعد از سال ۶۲ و بازگشت از خدمت سربازی، معمولاً چند روز در هفته به دفتر نهضت‌آزادی در خیابان شهیدمطهری (تخت‌طاووس سابق) می‌رفتم تا در جلسات پرسش و پاسخ یا کلاس‌های آموزش نهضت شرکت کنم. در همین کلاس‌ها بود که با بزرگان نهضت از جمله مرحومان بازرگان، یزدی، سبحانی و صدر آشنا شدم. پس از مدتی به‌دلیل آشنایی بیشتر، کدبندی کتابخانه نهضت به بنده سپرده شد و همین امر باعث شد که ساعات بیشتری را در دفتر نهضت بگذرانم. در نهایت نیز در سال ۱۳۶۵ به عضویت رسمی نهضت درآمدم. از جمله دلایل پذیرفتن عضویت در نهضت در خفقان سال‌های دهه شصت، منش و رفتار مرحوم بازرگان و سایر بزرگان نهضت بود که برای نسلی که انقلاب کرده و به‌دنبال یافتن سرچشمه‌های اصیل اخلاق‌اسلامی بود، بودن در فضای نهضت، غنیمتی بود که روح تشنه امثال بنده را سیراب می‌کرد.

***نقش مهندس بازرگان را در جریان به‌وجود آمدن نخله روشنفکری دینی چگونه ارزیابی می‌کنید؟**

بازرگان را بی‌تردید باید از جمله قله مرتفع جریان روشنفکری دینی قلمداد کرد. سیراندیشه بازرگان به‌نوعی نشان‌دهنده تحولات اندیشه دینی در میان روشنفکران قرن اخیر است. از اندیشه دین ایدئولوژیک مرحوم شریعتی تا اندیشه دین سکولار کسانی چون دکتر سروش و دکتر کدیور. تفاوت بازرگان با سایر اندیشمندان حوزه روشنفکری دینی که بیشتر از جایگاه کلامی به نقد اندیشه دینی حاکم می‌پردازند، در این بود که استنادات و استدلال‌ات بازرگان، بیشتر متکی به آیات قرآن کریم بود و از جایگاه تفسیر

سیراندیشه بازرگان
به نوعی نشان دهنده
تحولات اندیشه دینی در
میان روشنفکران
قرن اخیر است

بسیاری را ذیل گفتمان خود، جمع آورده‌است.

ویژگی منحصر به فرد مهندس بازرگان از دید شما چیست؟

شاید بتوان در میان ویژگی‌های برجسته و متعدد مرحوم بازرگان، اعتقاد و باور دینی او را برجسته‌تر از سایر عادات و خصوصیات اخلاقی او عنوان کرد. به گونه‌ای که هم در حوزه اندیشه‌ورزی به عنوان یک روشنفکر دینی و هم در حوزه سیاست‌ورزی به عنوان یک منتقد نظام سیاسی حاکم، به وضوح می‌توان روح اعتقادات دینی و رعایت موازین شرعی را در کلام و رفتار او مشاهده کرد.

تعبد و تدین مرحوم بازرگان از نظر شما چگونه بود؟

بازرگان به شدت اهل تهجد و شب‌زنده‌داری بود. تقید او به رعایت شریعت را بنده در کمتر سیاستمدار و مدیری (اعم از روحانی یا غیر روحانی) دیده‌ام. داستان معروفی است که در اوایل پیروزی انقلاب، سه نفر از اعضای شورای انقلاب شامل آقایان منتظری، مطهری و بازرگان در حسینیه‌ارشد جلسه‌ای داشتند. در میانه جلسه ناگهان متوجه می‌شوند که آقای بازرگان نیست. اطراف را نگاه می‌کنند و می‌بینند، مرحوم بازرگان مشغول نماز اول وقت شده‌است. بازرگان، مصداق بارز این سخن مرحوم مدرس بود که دیانتش عین سیاست و سیاستش عین دیانتش بود.

رابطه مهندس بازرگان با مراجع و علمای حوزه علمیه قم چگونه بود؟

تا زمان حیات، همواره مورد احترام بزرگان حوزه همچون مرحوم منتظری و صناعی و نیز آقایان شبیری‌زنجانی و بیات‌زنجانی و پیش‌تر از آنها نیز مورد تکریم مراجع ثلاثه شیعه؛ آقایان گلپایگانی، شریعتمداری و مرعشی‌نجفی بود. این رابطه نیز به دلیل اسلام‌شناس و مفسر قرآن بودن مرحوم بازرگان بود که او را در میان روحانیت به چهره‌ای محترم و مکرم تبدیل کرده بود.

شما چگونه با آثار و کتاب‌های مهندس بازرگان آشنا شدید؟

در بحبوحه انقلاب، اولین کتاب‌هایی که به دست من رسید و مورد مطالعه قرار دادم، کتاب‌های مرحوم شریعتی و سپس کتاب‌های مرحوم بازرگان بود که در آن زمان با نام مستعار عبدالله متقی منتشر می‌شد، کتاب‌هایی مانند بعثت و ایدئولوژی و مطهرات در اسلام. پس از پیروزی انقلاب نیز مجموعه کتاب‌های مرحوم شریعتی و بازرگان، از اولین کتاب‌هایی بودند که مطالعه کردم. بعد از کناره‌گیری بازرگان از حکومت نیز، روزهای چهارشنبه هر هفته در انجمن اسلامی مهندسین در جلسات تفسیر قرآن او، حضور می‌یافتم و از خرمن دانش او بهره می‌بردم. در سال‌های حضور در نهضت و پس از آن نیز همواره با آثار او مانوس بوده و هستم.

خاطرات دیگری از دیدار نزدیک با مهندس بازرگان دارید؟

خاطرات زیادی از مرحوم بازرگان هست. قدر مسلم آن که بازرگان برای نسل من، نه تنها یک معلم که یک مربی بود و من این افتخار را داشتم که ایامی از عمر خود را در کنار او بگذرانم و از او درس اخلاق، تواضع و پایمردی بر حق بیاموزم. در خاطردارم که روزی برای ویرایش یک متن عازم منزل ایشان شدم. در منزل، پس از ویرایش و امضای متن، مرا به صرف چای دعوت کرد و در حین خوردن چای به گپ و گفت مشغول شدیم. در میانه صحبت، به من گفت: میدانی، در ایران سه گروه بوده‌اند که همواره پایه کارشان بر دروغ استوار بوده‌است. گفتیم: کدام گروه‌ها جناب مهندس. ایشان گفت: روحانیان، بازاریان و حکومتیان؛ این سه گروه در این مملکت، همواره کارشان بر پایه دروغ بوده‌است.

مشی کدام دولت بعد از انقلاب به مشی و آرمان‌های مهندس بازرگان و دولت موقت نزدیک‌تر بود؟

به سختی می‌توان دولت‌های بعد از انقلاب را از نظر سه مولفه‌ای که قبلاً گفتیم؛ تخصص‌گرایی، شفافیت در امور و رعایت منافع ملی، با دولت بازرگان مقایسه کرد. چرا که دولت‌های بعد از انقلاب، عموماً تعهد را جایگزین تخصص کردند، بی‌آنکه توجه کنند که پذیرش مسئولیت در عین نداشتن تخصص لازم، خود نشانه بی‌تعهدی است. همچنین عموم این دولت‌ها، تمایلی به شفافیت در مدیریت خود نداشتند و خود را پاسخگو در برابر افکار عمومی نمی‌دانستند. برای جمیع دولت‌های بعد از انقلاب نیز آنچه همواره مورد توجه بوده وهست، منافع نظام بوده نه منافع ملی. اما با اندکی تسامح شاید تنها بتوان دولت جناب میرحسین موسوی (حفظه‌الله) را از این نظر، با دولت بازرگان مقایسه کرد.

مشی قانون‌گرایی مرحوم بازرگان، کماکان نیاز روز ایران است. ولی این مشی با اختلاس‌های میلیاردی که صورت گرفته بیش از گذشته دچار مشکل شده‌است. اگر مرحوم بازرگان در قید حیات بودند، تمرکزشان روی چه چیزی بیشتر قرار می‌گرفت؟

با شناختی که از مرحوم بازرگان دارم، تصویری کنم اگر در شرایط امروز، او در قید حیات بود، بیش از هر چیز بر ایجاد فضای آزاد سیاسی و امکان نقد حکومت، تأکید می‌کرد. چرا که سوءمدیریت رسوب کرده در لایه‌های مدیریت کلان تا خرد کشور و نیز فساد ساختاری که تمام اجزای حکومت را دربر گرفته‌است، تنها در محیط بسته، غیرشفاف و غیرقابل نقد، امکان بروز و ظهور یافته‌اند. بنابراین تنها راه مقابله با این معضل نیز، گشودن فضای سیاسی، امکان نقد حاکمان و ایجاد شفافیت در امور است.

اکنون پس از چهل سال اگر مرحوم بازرگان در قید حیات بودند، در مورد وضعیت کشور چه نظری داشتند و اگر می‌خواستند بر اساس آخرین دستاوردهای فکری خود یعنی هدف بعثت انبیا، خدا و آخرت عمل کنند، چه اقداماتی را در دستور کار خود قرار می‌دادند؟

آنچه مرحوم بازرگان در اواخر عمر خود در کتاب «خدا و آخرت، تنها هدف بعثت انبیاء» بیان داشتند، عملاً تبیین یک نظام سیاسی سکولار بود. سکولار به معنای جدایی میان مذهب و حکومت. به عبارت دیگر در این کتاب، مرحوم بازرگان مبتنی بر استدلالات قرآنی، نظام سیاسی مطلوب از نظر انسانی دیندار را نظامی معرفی می‌کنند که در آن اولاً مشروعیت حکومت از دین اخذ نشده باشد.

ثانیاً مشروعیت قوانین جاری نیز مأخوذ از دستورات دینی نباشد. بنا به استدلال بازرگان، حکومت یا قوانینی که متکی به دستورات دینی باشد، به‌طور طبیعی مقدس شده و از دایره نقد خارج می‌شوند و این امر در نهایت موجب خواهد شد که عملکرد نادرست حکومت یا قوانین ناصحیح جاری در جامعه، به پای دین نوشته شده و باعث گریزان شدن مردم از دین شود.

از نظر بازرگان تنها پی بردن به وجود خداوند متعال و نیز آشناسدن به روز قیامت، اموری هستند که از دایره عقل‌بشری خارج هستند و برای آشنا کردن انسان با این امور دوگانه، جمیع خداوند پیامبران را مبعوث کرده‌است. بجز این دو مورد، جمیع امور دیگر (از جمله نحوه حکومت‌کردن) به وسیله عقل بشری دست‌یافتنی هستند و انسان برای پیاده‌سازی آنها نیازی به دین ندارد.

چنانچه در کثیری از کشورهای دنیا نیز با اتکا بر همین عقل (که) از نظر فقه شیعه، پیامبر درون یا حجت باطنی خوانده می‌شود، در مقابل انبیا که پیامبر بیرون یا حجت آشکار نامیده می‌شوند، حکومت تشکیل داده و به وظایف حکومت که برقراری امنیت و ایجاد رفاه شهروندان است، پرداخته‌اند.

با شناختی که از
مرحوم بازرگان دارم
تصور می‌کنم
اگر در شرایط امروز
او در قید حیات بود
بیش از هر چیز
بر ایجاد فضای آزاد
کرد